

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ І ЖЕРТВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Ткаченко І.М.,
*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0144-0708>
e-mail: kachur00ira@ukr.net*

Ткаченко І.М. Співвідношення потерпілої особи і жертви кримінального правопорушення.

У статті досліджено актуальні питання співвідношення потерпілої особи у кримінальному праві та жертви кримінального правопорушення в кримінології. Це дозволяє не лише виявити спільні та відмінні ознаки цих категорій, але й краще пізнати їх юридичну природу, визначити перспективи вдосконалення законодавства в зазначеній сфері правового регулювання, а також окреслити межі віктимологічної профілактики злочинів і кримінальних проступків.

Встановлено, що в основі кримінологічного терміну «жертва» безумовно знаходиться кримінально-правове – «потерпілий». Під жертвою кримінального правопорушення розуміють передусім потерпілих фізичних осіб, які визнаються такими відповідно до положень кримінального або кримінального та кримінального процесуального законодавства. Хоча окремі кримінологи не обмежуються ними й виділяють інших осіб, яким шкода завдана не безпосередньо, а опосередковано. Жертва кримінального правопорушення характеризується не лише кримінально-правовими, але й іншими ознаками, що не мають кримінально-правового значення.

Аргументовано, що основними критеріями розмежування жертви і потерпілої особи є наступні: 1) належність цих категорій до різних характеристик кримінальних правопорушень (кримінологічної та кримінально правової); 2) їм характерні різні ознаки; 3) вони мають різне призначення.

Незважаючи на те, що жертвою кримінального правопорушення визнають зазвичай фізичних осіб, об'єктом кримінологічних досліджень повинні бути і юридичні особи, яким в результаті вчинення злочину чи кримінального проступку завдано шкоди. Хоча їх не обов'язково називати жертвами кримінального правопорушення.

Ключові слова: потерпілий; жертва; кримінальне правопорушення; фізична особа; юридична особа; шкода, завдана кримінальним правопорушенням; віктимологія; запобігання кримінальним правопорушенням; кримінологічна характеристика; кримінально-правова характеристика.

Tkachenko I.M. The relationship between the victim and the victim of a criminal offense.

The article examines topical issues of correlation between the victim in criminal law and the gestures of a criminal offense in criminology. This makes it possible not only to identify common and distinctive features of these categories, but also to better understand their legal nature, to determine the prospects for improving legislation in this area of legal regulation, and also to outline the boundaries of victimization prevention of crimes and criminal offenses.

The author establishes that the criminological term «gestures» is certainly based on the criminal law term «victim». A victim of a criminal offense is understood primarily as an injured individual who is recognized as such in accordance with the provisions of criminal law or criminal and criminal procedure law. However, some criminologists do not limit themselves to them and identify other persons who have suffered damage not directly but indirectly. A victim of a criminal offense is characterized not only by criminal law features, but also by other features which are not of criminal law significance.

The author argues that the main criteria for distinguishing between a victim and an injured person are as follows: 1) these categories belong to different characteristics of criminal offenses (criminological and criminal law); 2) they are characterized by different features; 3) they have different purposes.

Despite the fact that the gestures of a criminal offense is usually recognized as an individual, the object of criminological research should also be legal entities that have suffered damage as a result of a crime or criminal offense. Although they are not necessarily called gestures of a criminal offense.

Key words: victim; gestures; criminal offense; individual; legal entity; damage caused by a criminal offense; victimology; prevention of criminal offenses; criminological characteristics; criminal law characteristics.

Постановка проблеми. Проблеми захисту потерпілих завжди залишалися в центрі уваги вчених в галузі кримінального права, кримінального процесу, кримінології та криміналістики. Незважаючи на те, що здебільшого йдеться про одну й туж саму особу, представники різних наук вивчають специфіку потерпілої особи з урахуванням потреб тієї чи іншої галузі знань. Водночас важливо з'ясувати співвідношення потерпілої особи у кримінальному праві та жертви кримінального правопорушення у кримінології. Це має важливе значення у контексті ефективного функціонування кримінальної юстиції, а також здійснення віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням, оскільки дозволяє не лише виявити спільні та відмінні ознаки цих категорій, але й краще пізнати їх юридичну природу, визначити перспективи вдосконалення законодавства в зазначеній сфері правового регулювання, а також окреслити межі віктимологічної профілактики злочинів і кримінальних проступків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у розроблення питань потерпілої особи та жертви кримінального правопорушення є дослідження відомих українських учених, серед яких Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.А. Вознюк, О.М. Джужа, А.О. Джужа, О.О. Дудоров, Є.В. Лашук, А.А. Музика, М.І. Панов, Т.І. Присяжнюк, А.В. Савченко, М.В. Сенаторов, П.П. Сердюк, В.О. Туляков, Є.В. Фесенко, А.М. Яценко та ін. Водночас чимало проблемних питань у цій сфері залишилося нерозв'язаними.

Метою статті є дослідження актуальних питань співвідношення потерпілої особи у кримінальному праві та жертви кримінального правопорушення в кримінології.

Виклад основного матеріалу. У попередніх публікаціях встановлено, що на сьогодні в теорії кримінального права найбільш поширені такі концепції потерпілого від кримінального правопорушення: «потерпілий – фізична особа», «потерпілий – фізична та юридична особа», «потерпілий – будь-який соціальний суб'єкт». Водночас у теорії кримінального права сформувалися передумови для закріплення в КК України визначення потерпілої особи, яке буде включати не лише фізичну, але й юридичну особу. Така концепція узгоджується з положенням кримінального, кримінального процесуального та цивільного законодавства, знайшла підтримку серед вчених, а також покладена в основу удосконалення відповідних положень закону про кримінальну відповідальність в проєкті нового КК України [1, с. 81; 2, с. 191].

В окремих випадках значну роль у вчиненні правопорушення відіграє віктимна поведінка жертви. Тому абсолютно закономірно, що кримінологи, передусім представники окремого її напрямку – віктимологи, вивчають таку поведінку та відповідні риси потерпілої особи з метою розроблення заходів запобігання вчиненню кримінально каранних деліктів. Як слушно наголошують О.А. Долгий, Т.О. Мудряк, Л.В. Омельчук кінцевою метою вивчення жертв злочинів є підвищення ефективності запобігання конкретним злочинам і злочинності загалом шляхом провадження цілеспрямованого впливу як на злочинців, так і на потенційних жертв злочинів [3, с. 32]. Мають рацію і Д.Л. Виговський та Т.І. Нікіфорова в тому, що правильне розуміння поняття «жертви злочину» покликане не лише якомога більш докладно вивчити цей елемент предмета віктимології, але й здатне, за допомогою наявного в науці кримінології інструментарію, визначити основні причини й умови віктимізації окремих осіб і соціальних груп, що, у свою чергу, повинно бути використано для здійснення антикриміногенної діяльності [4, с. 182].

Поняття жертви. Відповідно до п. «а» ч. 1 ст. 1 Рамкового рішення від 15 березня 2001 р. про положення жертви в кримінальному процесі (Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceeding) «жертва» («victim») означає фізичну особу, яка зазнала шкоди, включаючи фізичні або психічні травми, емоційні страждання або економічні втрати, безпосередньо спричинені діями чи бездіяльністю, які порушують кримінальне законодавство держави-члена [5].

Натомість у п. «а» ч. 1 ст. 2 Директиви 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 р. про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/ JHA для цілей цієї директиви «жертва» означає:

(і) фізичну особу, яка зазнала шкоди, у тому числі фізичної, психічної чи емоційної або економічних збитків, безпосередньо спричинених кримінальним правопорушенням;

(ii) членів сім'ї особи, смерть якої безпосередньо спричинена кримінальним правопорушенням і яким смертю цієї особи завдано шкоди [6].

Таким чином нова директива на відміну від попереднього рамкового рішення розширила значення терміну «жертва», включивши до нього членів сім'ї особи, смерть якої безпосередньо спричинена кримінальним правопорушенням і яким смертю цієї особи завдано шкоди. Водночас обидва документи під жертвою розуміють виключно фізичну особу.

Щодо українських кримінологів, то їх думки щодо жертви кримінального правопорушення суттєво різняться.

М.В. Сенаторова під жертвою злочину пропонує розуміти будь-якого соціального суб'єкта, якому злочином заподіюється шкода чи створюється загроза заподіяння такої [7, с. 116-117].

Жертву у кримінологічному вимірі, на переконання І.Г. Богатирьова, вчені-кримінологи розглядають з трьох позицій: перша – жертвою злочину може бути тільки фізична особа; друга – жертвою злочину може бути тільки той, хто постраждав від злочинних діянь; третя – жертвою злочину може бути особа, незалежно від визнання її кримінально-процесуальним законом в якості потерпілого [8, с. 196].

В.О. Тулякова жертвою злочину визнає будь-яку фізичну особу (соціальну спільноту), якій злочином заподіяно фізичний, матеріальний чи моральний збиток [9, с. 27].

О.А. Долгий, Т.О. Мудряк, Л.В. Омельчук переконані, що жертва у віктимології – це особа або певна спільнота людей, якій прямо чи опосередковано завдано будь-якої шкоди від злочинного посягання» [3, с. 30].

О.М. Костенко під жертвою злочину пропонує розуміти особу або спільноту людей в будь-якій формі інтеграції (у тому числі народ, націю, суспільство загалом), яким злочином заподіяно шкоду [10, с. 37].

А.О. Джужа прийшла до висновку, що жертва злочину – це особа (фізична чи юридична), якій унаслідок неправомірних дій особи злочинця завдано фізичної, майнової, моральної шкоди (для фізичної особи) чи спричинено шкоду її діловій репутації (юридична особа), або здійснено істотно порушено її основні права внаслідок дії або бездіяльності [11, с. 207].

На переконання Т.І. Присяжнюк жертвою злочину є не тільки потерпілий від злочину, а й інша фізична особа, для якої настали негативні наслідки від злочину, а також і юридична особа чи інша соціальна спільнота [12, с. 93].

Д.Л. Виговський та Т.І. Нікіфорова вважають за можливе сформулювати поняття «жертви злочину», у так званому «вузькому розумінні»: жертвою злочину є фізична особа (соціальна група), якій вчиненим злочином було завдано або створено реальну загрозу завдання шкоди [4, с. 182].

На думку Л.В. Чеханюк розглядаючи особу, якій злочином завдано фізичну, матеріальну чи моральну шкоду, у віктимології доцільно використовувати одночасно два поняття: більш широке – жертва злочину, тобто будь-яка фізична особа, яка зазнала або може зазнати шкоди в результаті вчинення злочинного посягання іншими особами, незалежно від того, чи визнана вона потерпілою у встановленому законом порядку та чи оцінює себе такою суб'єктивно; та більш вузьке – потерпілий, тобто будь-яка фізична особа, якій злочином реально заподіяно шкоду, тобто віктимність якої вже реалізовано [13, с. 227; 14, с. 7].

Отже, серед кримінологів відсутня єдність в поглядах щодо змісту терміну «жертва кримінального правопорушення». Відмінності полягають передусім в суб'єктах, яким завдається шкода, а також її різновидах. Жертвою злочину зазвичай визнають фізичних осіб, хоча окремі вчені відносять до них і юридичних осіб та соціальні спільноти. На відміну від вчених у галузі кримінального права, що характеризують потерпілу особу, кримінологи звертають увагу на осіб, яким шкода від злочину чи кримінального проступку завдана опосередковано. Жертвою як і потерпілою визнають будь-яку особу незалежно від набуття нею відповідного статусу у кримінальному процесі. В якості потерпілої особи і жертви пропонують визнавати осіб, яким не лише заподіяно шкоди, але й створено загрозу її завдання.

В контексті зазначеного співвідношення варто з'ясувати, що означає «завдання шкоди опосередковано»? Д.Л. Виговський та Т.І. Нікіфорова з цього приводу зазначають, що до прикладу, дізнавшись, що в місті було скоєно жорстоке вбивство і вбивця не був встановлений, практично кожен містянин відчує психологічний дискомфорт, втратить почуття безпеки, побоюватиметься за своє життя. У найбільш вразливих у психологічному плані осіб така ситуація може призвести до реального погіршення здоров'я, причому не лише психічного, а й фізичного: неврастенія викликає швидку стомлюваність,

погіршення сну, апетиту, що, у свою чергу, призводить до послаблення імунітету, підвищення ризику зараження інфекційними хворобами та захворювання на соматичні (гіпертонія, гастрит, язва, екзема). Чи ж означає це, що всі містяни опосередковано стали жертвою зазначеного вбивства? Згідно із законами логіки – так. Але таке сприйняття, на думку дослідників, надмірно розширювало б обсяг поняття «жертва злочину», що унеможливило б ефективне вивчення закономірності виникнення ознак віктимності в певної особи чи категорії осіб, а значить – і не дозволить виробити конкретні заходи протидії віктимізації. Тому, вони підсумовують що хоча врахування непрямої шкоди, завданої злочинцем і повинно враховуватись під час визначення жертви злочину, саме поняття «опосередкованої шкоди» повинно бути визначеним у якомога більш вузьких рамках [4, с. 181]. Ця позиція безумовно заслуговує на увагу, оскільки необмежене трактування непрямої шкоди, може стерти межі кримінологічної категорії «жертва злочину» і під нею розумітимуть якщо не усе суспільство, то принаймні значну його частину. Не випадково у п. «а» ч. 1 ст. 2 Директиви 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 р. про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів та заміну Рамкового рішення Ради 2001/220/ JHA для цілей цієї директиви «жертва» додатково включає лише членів сім'ї особи, смерть якої безпосередньо спричинена кримінальним правопорушенням і яким смертю цієї особи завдано шкоди [6].

Водночас існує і протилежна позиція з цього приводу, зокрема на переконання Л.В. Чеханюк кримінологічну віктимологію цікавлять лише прямі жертви, оскільки саме вони безпосередньо взаємодіють зі злочинцем і можуть вплинути на перебіг злочинного акту [13, с. 227]. Як видається у кримінології слід вивчати як безпосередніх, так і потенційних жертв, однак в різних межах та в різних аспектах. Однак Л.В. Чеханюк має рацію віддаючи пріоритет саме прямим жертвам, адже вони є об'єктом вивчення віктимології в контексті розроблення заходів віктимологічного запобігання.

Українські вчені неодноразово проводили наукові розробки питань співвідношення потерпілої особи у кримінальному праві та жертви кримінального правопорушення у кримінології, тому варто проаналізувати їх результати.

М.В. Сенаторов стверджує, що із зіставлення понять «жертва злочину» та «потерпілий від злочину» випливає, що вони мають різний зміст і обсяг. Адже поняттям «жертва злочину» охоплюються не тільки суб'єкти, охоронювані кримінальним законом блага, права чи інтереси яких були порушені у разі вчинення злочину, але й інші суб'єкти, для яких настали негативні наслідки злочину [15, с. 68-69].

Дослідниця також слушно звертає увагу на те, що вказані поняття повинні мати різні найменування. Загальновіктимологічне поняття слід позначити словосполученням «жертва злочину», а поняття, що має кримінально-правову природу – «потерпілий від злочину» [15, с. 69].

Підкреслюючи різницю між зазначеними поняттями, пропонується звернути увагу на те, що в кримінологічному напрямку віктимології доцільно оперувати як одним, так і іншим поняттям. Адже у багатьох випадках раціонально проводити кримінологічне дослідження не всіх жертв злочинів, а лише так званих «основних», «первинних», «безпосередніх» жертв, тобто потерпілих від злочинів [15, с. 69].

Таким чином в кримінології варто розмежувати особу, якій безпосередньо заподіяно шкоду кримінальним правопорушенням, так і особу, яка зазнала такої шкоди опосередковано. Це важливо передусім з погляду удосконалення законодавства, спрямованого на захист прав і свобод фізичних осіб. Однак для віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням переважно мають значення особи, яким відповідна шкода заподіяна безпосередньо, а не опосередковано.

Т.І. Присяжнюк стверджує, що поняття кримінології «жертва злочину» і кримінально-правове поняття «потерпілий» не збігаються за обсягом. Жертвами злочину є як потерпілі у кримінально-правовому сенсі (первинні жертви), так і родичі, близькі та ін. потерпілого (рикошетні жертви), а також юридичні особи та інші соціальні спільноти. Водночас, у кримінології при використанні поняття «потерпілий» необхідно оперувати його кримінально-правовими характеристиками. На її думку поняття «потерпілий від злочину» має незмінну сутність у кримінальному праві, кримінальному процесі та кримінології (віктимології), але набуває у кожній з цих галузей знань специфічних функціональних ознак, які змінюють обсяг змісту цього поняття в залежності від контексту використання (потерпілий як учасник кримінального процесу, потерпілий як жертва злочину) [12, с. 93-94].

А.О. Джужа та Д.М. Тичина наголошують, що категорія «жертва» характеризує постраждалу від злочину особу в широкому соціальному контексті (незалежно від прийнятих за конкретним фактом процесуальних рішень), тоді як «потерпілий» – поняття юридичне, пов'язане зі статусом особи як суб'єкта певних кримінально-правових і кримінальних процесуальних відносин [16, с. 122].

А.А. Музика та Є.В. Лашук зазначають, що віктимологічне поняття «жертва злочину» є ширшим за кримінально-правове поняття потерпілого від злочину. На думку вчених, вони мають, зокрема, такі відмінності: 1) потерпілий від злочину в кримінальному праві – це лише людина, у віктимології жертва злочину – і будь-яка спільнота людей; 2) віктимологічному поняттю притаманна ознака заподіяння шкоди (потенційна небезпека її заподіяння), тоді як у кримінальному праві – заподіяння шкоди людині не є обов'язковою ознакою потерпілого від злочину (зазначена ознака також допомагає відмежувати матеріально-правове поняття потерпілого від процесуального); 3) у віктимології людина може розглядатися у контексті потенційної жертви злочину, натомість у кримінальному праві – це ознака конкретного складу злочину (тобто потерпілий від злочину існує лише з моменту вчинення певного злочину); 4) у кримінальному праві потерпілий від злочину – це винятково та людина, з приводу якої вчиняється злочинне діяння та (або) якій, відповідно до кримінально-правової норми, злочином завдається істотна шкода (чи створюється загроза її заподіяння); у віктимології жертва злочину – це будь-яка людина, яка постраждала від злочину (тобто не лише сам потерпілий від злочину, а й близькі його родичі), або спільнота людей [17, с. 162-163].

В основі результатів дослідження А.А. Музики та Є.В. Лашука концепція потерпілої виключно як фізичної особи. З урахуванням цього їх твердження потребують уточнення.

Н.І. Ладанівська, підсумовуючи результати свого дослідження, наголошує, що розмежування потерпілої особи та жертви має відбуватись наступним чином:

1) потерпілим може бути як фізична, так і юридична особа, держава, а також певні організації та групи людей; жертва – це завжди людина, котра своєю віктимною поведінкою спровокувала протиправне діяння;

2) потерпілий – це юридична дефініція широкого використання, тобто вона є універсальною для усіх наук кримінально-правового циклу; жертва – це більше віктимологічне поняття, котре являє собою комплекс більше психологічних особливостей, ніж юридичних;

3) потерпілий – частіше має активну форму участі у посткримінальній фазі кримінального правопорушення, тобто це – юридично значущий суб'єкт, у першу чергу, в межах кримінального процесу, котрий захищає свої права та інтереси; жертва – це пасивний учасник, за допомоги якого констатується факт вчинення протиправного діяння. В цьому пункті звернемо увагу, що можна, навіть, спробувати виділити певний момент, коли жертва стає потерпілим. Таким моментом є юридично підтверджений факт вчинення кримінального правопорушення у відношенні конкретної особи. Це стає можливим після офіційного початку досудового розслідування, тобто, коли до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено відомості про кримінальне правопорушення. З моменту початку суспільно небезпечного діяння і до початку досудового розслідування особа є жертвою. Це дозволяє нам підсумувати, що потерпілий – це особа, у відношенні якої було вчинено протиправне діяння, процесуальний статус якої було визнано та підтверджено у закріпленому нормативно-правовими актами порядку. Жертва – це особа, права та законні інтереси якої були порушені внаслідок вчинення протиправного діяння. В межах кримінального законодавства доцільно використовувати виключно дефініцію «потерпілий», оскільки норми Кримінального кодексу починають «працювати» після початку досудового розслідування, а отже особа вже вступає в офіційні взаємовідносини: держава – потерпілий – правопорушник. Жертва – актуальне поняття для віктимології та кримінології, тобто наук, котрих цікавить психологічні особливості людини [18, с. 72-73].

Таким чином потерпіла особа та жертва кримінального правопорушення – це однорідні категорії, що позначають передусім фізичних осіб, яким завдана шкода в результаті вчинення злочину чи кримінального проступку. Водночас вони мають певні відмінності.

1. Насамперед варто звернути увагу на те, що потерпіла особа та жертва кримінального правопорушення вивчаються не лише в різних науках (кримінальному праві та кримінології/віктимології), але й є елементами різних характеристик. Так, вчені в галузі кримінального права в межах кримінально-правової характеристики кримінального правопорушення виділяють потерпілу особу [19, с. 181-182; 20, с. 66; 21, с. 157]. Подібним чином кримінологи серед елементів кримінологічної характеристики злочину чи кримінального проступку виокремлюють жертву [22].

У кримінології слід застосовувати термін «жертва», а не потерпілий як це має місце в кримінальному та кримінальному процесуальному праві. З огляду на це видається некоректною позиція А. А. Вознюка, який об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, до яких належить потерпіла особа, називає обов'язковими елементами кримінально-правової, криміналістичної, кримінологічної та оперативно-розшукової характеристик кримінальних правопорушень, а також відносить їх до обов'язкових

складових предмета доказування у кримінальному провадженні [23, с. 45]. Якщо в кримінальному та кримінально процесуальному праві, а також криміналістиці та оперативно-розшуковій діяльності дійсно застосовують термін «потерпілий», то кримінологи переважно оперують терміном «жертва», що видається абсолютно справедливим. Хоча відомі кримінологи, зокрема В.С. Батиргарєєва, О.М. Литвинов, А.О. Джужа описуючи кримінологічну характеристику чи заходи віктимологічного запобігання оперують як терміном «жертва», так і «потерпілий» [22, с. 584; 24, с. 8; 25; 26, с. 771; 27, с. 138]. Цікаво, що О.І. Резнікова пропонує елемент криміналістичної характеристики злочинів, який містить систему даних про жертву злочину (потерпілого) називати терміном «особа жертви злочину (потерпілого)» [28, с. 9].

2. Досліджувані категорії мають різне призначення. Потерпіла особа має значення для кваліфікації злочину чи кримінального проступку, а також застосування інших кримінально-правових норм (наприклад, у певних випадках для звільнення від кримінальної відповідальності). Натомість жертву злочину вивчають з метою розроблення заходів віктимологічного запобігання.

3. Жертвою кримінального правопорушення визнають переважно фізичну особу на відміну від потерпілого, під яким розуміють як фізичну, так і юридичну особу. Незважаючи на те, що більшість кримінологів жертвою визнають людину, на переконання Т.І. Присяжнюк жертвою злочину може бути і юридична особа чи інша соціальна спільнота [12, с. 93]. А. Корягіна з цього приводу зауважує, що поняття жертви як «спільності людей» мало що дасть віктимологічній теорії, воно відірване від реальних потреб практичної профілактики. Такий об'єкт віктимологічної профілактики, як «спільність людей у будь-якій формі їх інтеграції», просто нереальний, оскільки в цьому випадку як жертву злочину можна розглядати все що завгодно, у тому числі й усе суспільство в цілому [29].

Видається, що в контексті майбутніх кримінологічних досліджень вивчення юридичної особи, якій заподіяно шкоду, є перспективним напрямом. Незважаючи на те, що в більшості випадків кримінально протиправні діяння вчиняються щодо фізичних осіб, юридичні особи теж зазнають шкоди від таких деліктів. З огляду на це варто розробляти заходи запобігання кримінальним правопорушенням проти юридичних осіб. Наприклад не допускати (або принаймні мінімізувати) кібератаки, незаконне заволодіння майном підприємства, установи чи організації, його знищення або пошкодження. У зв'язку з цим виникає запитання: яка наука повинна займатися цими проблемами? Ймовірно кримінологія, хоча юридичних осіб зазвичай не визнають жертвами кримінальних правопорушень. Водночас питання про те, яким терміном слід позначати таких юридичних осіб у кримінології залишається відкритим. Називати їх жертвами кримінального правопорушення принаймні дискусійно.

4. Жертва від потерпілого відрізняється окремими ознаками. Жертва кримінального правопорушення володіє передусім кримінально-правовими ознаками, а за певних умов і кримінальними процесуальними. Водночас вона також характеризується додатковим комплексом ознак, які можуть вказувати на її віктимність. Це здебільшого її риси характеру, поведінка, що перебувають у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення (ці риси чи поведінка могли спровокувати вчинення злочину чи кримінального проступку або суттєво полегшити їх вчинення). Йдеться про соціально-демографічні, морально-психологічні, соціально-рольові та інші якості. Наприклад, першою рисою «ідеальної» жертви вчені визнають те, що вона слабка. Фізична ознака слабкості підвищує рівень ризику, оскільки потенційна жертва з меншою ймовірністю зможе захистити себе, коли їй загрожує небезпека [30].

Висновки. Викладене дає підстави стверджувати, що в основі кримінологічного терміну «жертва» безумовно знаходиться кримінально-правове – «потерпілий». Під жертвою кримінального правопорушення розуміють передусім потерпілих фізичних осіб, які визнаються такими відповідно до положень кримінального або кримінального та кримінального процесуального законодавства. Хоча окремі кримінологи не обмежуються ними й виділяють інших осіб, яким шкода завдана не безпосередньо, а опосередковано. Жертва кримінального правопорушення характеризується не лише кримінально-правовими, але й іншими ознаками, що не мають кримінально-правового значення.

Основними критеріями розмежування жертви і потерпілої особи є наступні: 1) належність цих категорій до різних характеристик кримінальних правопорушень (кримінологічної та кримінально правової); 2) їм характерні різні ознаки; 3) вони мають різне призначення.

Незважаючи на те, що жертвою кримінального правопорушення визнають зазвичай фізичних осіб, об'єктом кримінологічних досліджень повинні бути і юридичні особи, яким в результаті вчинення злочину чи кримінального проступку завдано шкоди. Хоча їх не обов'язково називати жертвами кримінального правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко І.М. Сучасні концепції потерпілого від кримінального правопорушення в теорії кримінального права. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 4 (18). С. 73–85. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.4.06.
2. Ткаченко І.М. Потерпілий у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві: актуальні питання теорії та практики. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 185–193. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.28>.
3. Долгий О.А., Мудряк Т.О., Омельчук Л.В. Жертва злочину, як головний елемент віктимології. Міжнародний юридичний вісник: *Актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 1 (5). С. 28–33.
4. Виговський Д.Л., Нікіфорова Т.І. Окремі питання кримінологічного визначення поняття «жертва злочину». *Університетські наукові записки*. 2020. Т. 19. № 1. С. 175–183.
5. 2001/220/JHA: Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001F0220>.
6. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. ELI: <http://data.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>.
7. Сенаторов М.В. Питання віктимологічної характеристики та попередження злочинності неповнолітніх. *Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наукових праць*. Вип. 8. Х.: Право, 2004. С. 116–117.
8. Богатирьов І.Г. Вчення про жертву злочину в кримінологічній науці. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 194–197.
9. Туляков В.О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2001. 38 с.
10. Кримінологічна віктимологія: навч. посіб. / Є.М. Моїсєєв, О.М. Джу́жа, В.В. Василевич та ін.; за заг. ред. проф. О.М. Джу́жі. Київ: Атіка, 2006. 352 с.
11. Джу́жа А.О. Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика: *монографія*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 416 с.
12. Присяжнюк Т.І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України: *дис. ... канд. юрид. наук*: 12.00.08. Київ, 2006. 214 с.
13. Чеханюк, Л.В. Співвідношення понять «жертва злочину» та «потерпілий». Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення [Текст] : *матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу* (Київ, 28 трав. 2020 р.) / у 2 ч. [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. С. 223–227.
14. Чеханюк Л.В. Профілактика віктимної поведінки жінки як жертви злочинного посягання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ. 2010. 20 с.
15. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / За науковою редакцією доктора юридичних наук, професора, академіка Академії правових наук України В.І. Борисова. Х.: Право, 2006. 208 с.
16. Кримінологія: *підручник* [Текст] / О.М. Джу́жа, В.В. Василевич, В.В. Черней, С.С. Чернявський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.В. Чернея; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Джу́жі. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 612 с.
17. Музика А.А., Лашук Є.В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: *монографія*. Київ: Паливода А.В., 2011. 192 с.
18. Ладанівська Н.І. Розмежування дефініцій: «потерпілий від кримінального правопорушення» та «жертва кримінального правопорушення». *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 48. С. 70–73.
19. Борисов В., Пашенко О. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник академії правових наук України*. № 3 (42). 2005. С. 180–190.
20. Вознюк А.А., Грудзур О.М. Види кримінально-правової характеристики злочину. *Митна справа*. 2014. № 1 (91). Ч. 2, кн. 2. С. 63–67.
21. Вознюк А.А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (86). С. 154–160.
22. Литвинов О.М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема. *Форум права*. 2010. № 4. С. 581–586. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10lomkxz.pdf>.

23. Вознюк А.А. Факультативні ознаки складу злочину: міжгалузевий вимір. Актуальні проблеми кримінального права [Текст]: тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (м. Київ, 22 листоп. 2019 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 45–47.
24. Батиргарєєва В.С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»*. Харків. 2002. 20 с.
25. Джужа А.О. Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні : *Монографія*. Київ, 2016. 304 с.
26. Велика українська кримінологічна енциклопедія : у 2 т. Т. 1 : А–Л / редкол.: В.В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін. ; наук. ред. О.М. Литвинов. Харків: Факт, 2021. 853 с.
27. Джужа О.М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма: *монографія*. Київ. 2015. 331 с.
28. Резнікова О.І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці : *автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09*. Харків. 2015. 20 с.
29. Корягіна А. Категорія «жертва злочину взаємовідносин» в юридичній науці. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 32–40. URL: <http://journals.knute.edu.ua/foreign-trade/article/view/367/307>.
30. Schwöbel-Patel C. (2018). The 'ideal' victim of international criminal law. *European Journal of International Law*. 2018. Vol. 29(3). P. 703–724.